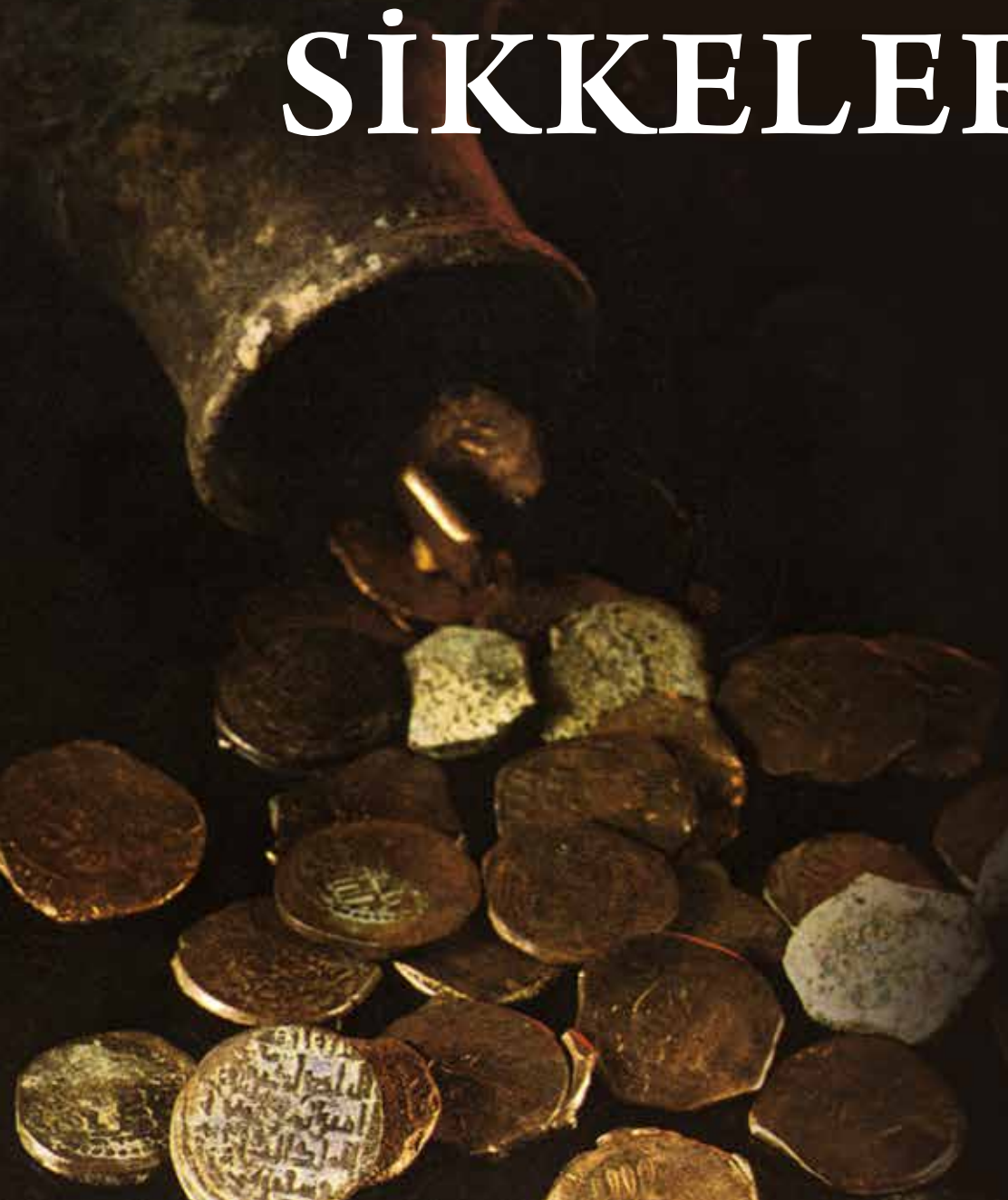


# KARABAĞ HANLIĞI SİKKELERİ



**A**fşar Türk Hanedanı kurucusu Nadir'in ölümünden sonra, onların devlet parçalanması ve XVIII yüzyılda Azerbaycan ve İran'da bağımsız feodal devlet oluşumu Hanlıkların ortaya çıkma sürecini hızlandırdı. Onlardan en güçlüsü Karabağ Hanlığı idi. Onunla rekabet eden diğer Azerbaycan Hanlıklarına gerekli direnişi gösteren Karabağ Hanlığı, hatta bir süre, bu topraklarda yaşamına son verilen zorlu rakibi Ağa Muhammed Han Kaçar'a karşı direndi ( Hanlığın gücü bir ara o derecede artmıştı ki, Ahmet bey Cavanşir'e göre, saray aristokratları, Hanlığın kurucusu Penah Han'ın oğlu İbrahim Han'a kendini Şah ilan etmesini önermişti).

Karabağ Hanlığında sikke darbı Azerbaycan Nümismatik biliminde özel bir yere sahiptir. Mesele sadece bu hanlıkta, daha doğrusu, onun başkentinde Penah Han tarafından (1748-1758/9) inşa edilen ve kurucusunun onuruna Penahabad adı verilen kalede, Nümismatik literatüründe "Panabadi" olarak bilinen ("Penahabadi") orijinal gümüş sikkelerin darp edilmesi değil.

Bu, Azerbaycan tarihinde eşsiz bir durumdu, çünkü yerel sikkeler darp edildiği şehirle aynı adı taşıyordu. Bu sikkelerin darp edildiği tarih bilinmemektedir. "1745-1805 yıllarında Karabağ Hanlığının siyasi durumuna ilişkin" vakanüvisin yazarı Ahmed bey Cavanşir bu olayı, 1754 yılında kentin inşaatının tamamlanması ile ilişkilendirmektedir. Bu tarihi Penahabad'ın kurulma tarihi olarak belirten Ahmed bey, görünen o ki, Hicri 1100 yılını kastediyordu ki, bu da, dönemin diğer vakanüvislerin (Adıgüzel bey, Ahmed bey vs. diğer verilere göre ise şehir daha 1751 yılında inşa edilmişti) de baş vurduğu Gregoryen takvimiyle 1756/7 yılına tekabül ediyor. Panabadinin günümüze gelen erken örnekleri 1201=1787 yılına aittir. Bunlara göre, sikkelerin basımı 1237=1822 yılına kadar, yani hanlığın sonuna kadar devam etmiştir. Panabadinin ön tarafında biraz bozuk şekilde Farsça şu sözler yazılmıştır: "Sahip az-Zaman adına ("Zamanın Efendisi" – 12. Şii imamı Muhammed Mehdi) altın ve gümüş, güneş ve ay gibi sikkeye dönüşmüştür". Arka yüzünde, merkezde, butaya benzer çerçevede :



"zarb-i Panahabad" = Panahabad damgalama, çerçeve üzerinde "Ya Allah!", çerçevenin altında ise -1201=1787 - darp tarihi kazanmıştır. Gördüğümüz gibi, Afşarların düşmesinden sonra şah yönetiminden mahrum kalan büyük bir bölgenin tüm para birimleri gibi Panabadiler de isim kullanılmadan, anonim olarak darp edilmiştir. Bu yeni, biraz büyük olan bu para biriminin orijinalliği, onun için belirlenen nominal ağırlık, Safevi Şahı I.Abbas döneminden (1587-1629) itibaren Azerbaycan ve İran'da temel para birimi gibi tanınan "Abbasi"nin ağırlık standar-



**Karabağ Hanlığı, anonim, Penahabad, Hicri 1199 yılı, Abbasi, gümüş**

dından keskin şekilde farklı olmasıydı. Abbasinin nominal değeri 200 bakır dinara eşitti, ancak onun ağırlığı zamanla bozularak gösterilen dönemde – XVIII yüzyılın ortalarında 2,5-3,0 gr olmuştur. Ancak bugün, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Tarih Müzesinin Nümismatik ve Epigrafi bölümünün Nümismatik fonunda bulunan 23 Panabadi örneği 5,2 gramdır ki, bu da, 5,46 gr olan 28 nohut ve 7 dangaya (bir dirhemin altıda biri) tekabül eder. Panabadinin, abbasiden iki kat ağır olduğunu fark etmek hiç de zor değil. Bu bağlamda, Panabadinin nominal değerinin belirlenmesi konusu da dikkat çekicidir. Yine de Ahmed bey Cavanşir'e göre, Panabadi (parite açısından) yaklaşık 5,0 gr ağırlığındaki Rus gümüş 15 ka-

pıke (Rublenin yüzde biri) tekabül ediyordu. Bu durumda, iki Abbasinin ağırlığının toplam nominal değerinin  $2 \times 200 = 400$  bakır Dinar ettiği göz önüne alındığında, biraz şişirilmiş ağırlıktaki (5,46 gr) Panabadinin nominal değeri 400 Dinardan biraz daha yüksek olması gerekiyordu. Yazılı verilere sahip olmadan, onun iki Abbasinin nominal değerinden iki kat fazla olabileceğini ve yuvarlak olarak 500 bakır Dinara tekabül edeceğini tahmin etmek mümkündür. Belki de, genelde Ortaçağ devletlerinin yeni para birimlerini tedavüle başlattığı veya eski para sistemlerini değiştirdiği zaman uyguladığı zorunlu olarak değer yükseltilmesi de Panabadinin tedavülünde uygulanmıştır. Her ne olursa olsun, Penah Han'ın para reformu sadece özgünlüğü ile değil, aynı zamanda, bu girişimi başlatanın iyi niyetinin yanı sıra Karabağ hanlığının güçlenen sosyal ve ekonomik potansiyelini de sembolize ediyordu.

Bu bağlamda, "Karabağname"nin yazarı Mirza Adıgüzel beyin atıfta bulunduğu, Ortaçağ Azerbaycan'ının diğer bir görkemli askeri ve siyasi şahsiyeti Hacı Çelebi Han Şekili'nin (1743-1755), Penah Han'a yenildikten sonra söylediği ünlü sözleri dikkat çekmektedir: "Düne kadar Penah Han damgası olmayan bir sikkedi. Biz geldik, onu damgaladık ve geri döndük" (bu **Gence Hanlığı, anonim, Gence, Hicri 1189 yılı, Abbasi, gümüş**



**Afşarlar, Şahruh (1748-1796 ), Gence, Hicri 1163, Abbasi, gümüş**

sözler diğer yazarlar tarafından farklı versiyonlarda gösteriliyor: "Penah Han sadece bir handı. Biz geldik, onunla savaştık ve başaramadık. Şimdi ise, onu Şah yaparak geri dönüyoruz" (Mirza Cemal Cavanşir); ve "Penahali kendini Han ilan etti, ben ise yenilgimle onun hanlığını doğruladım" (Ahmet bey Cavanşir). Panabadi dışında Penahabad'da, ön yüzünde "Ya Sahip Az-Zaman", arka yüzünde – "zarb-i Penahabad" yazılan büyük bakır sikkeler darp ediliyordu. Elde edilen bulgulara göre, Karabağ Hanlığı topraklarında komşu hanlıkların (Gence, Şirvan vs.) Abbasi bakır sikkeler de kullanılmaktaydı. Güney Azerbaycan'da Feteli Şah tarafından (1211-1250) yeni Türk hanedanının, İran'da ise Kaçar devletinin kurulmasından sonra Karabağ hanlığı ve Kuzey Azerbaycan'ın diğer hanlıkları – Gence, Şeki- bu devletin etki alanına girdi ve doğal olarak, bu topraklarda Kaçarların gümüş sikkeleri kullanıldı. Bu konuya değinen vakanüvis Adıgüzel bey, Penahabad'da Feteli Şah adına "sahibkran" adlanan ve 30 Rus gümüş kapikine tekabül eden gümüş sikkelerin basıldığını yazıyor. Yaklaşık 7 gr ağırlığında ve nominal değeri 1000 bakır Dinar olan benzeri sikkeler Gence ve Şeki'de de darp edilerek yerli sikkelerle eşit olarak kullanılıyordu.

Karabağ Hanlığının sikkeleri sadece Karabağ Hanlığının değil, aynı zamanda bir bütün olarak Azerbaycan'ın değerli eserleridir. Bu gün dünya güçlerinin sessiz rızasıyla militan Ermeni şovenizmi Dağlık Karabağ adlanan bu kadim Azerbaycan toprakları üzerinde hak iddia ederken, Azerbaycan Nümizmatikliğinin bu metal emanetlerinin önemini değerlendirmek biraz zordur.

**Kaçarlar. Feteli Şah, Hicri 1244 yılı, sahibkran, gümüş**



Genel olarak, yüksel ayarlı ve ağır Penahabadiler, Karabağ Hanlığı döneminde Azerbaycan'ın ortaya çıkan siyasi ve ekonomik tabanının inkâr edilemez kanıtı olarak Azerbaycan Nümizmatik tarihinde derin izler bırakmıştır. Aynı zamanda, bu paralar, siyasi parçalanma ve iç savaşın ülkeyi böldüğü zor koşullarda, birçoğunun alışkanlıkla "Dağlık Karabağ" adlandırdığı toprakların altın çağ döneminde çok ötesine kadar uzanan sınırları olan bu güçlü ve geniş devleti kurmayı başaran Penah Han'ın rolünü ve yerini doğrulamaktadır. ✨

**Kaynakça**

1. Azərbaýcan tarixi. Bakı, 1996
2. Qarabağnamələr. Bakı, 1989
3. Раджабли А. Нумизматика Азербайджана. Баку, 1997
4. Пахомов Е.А. Монетные клады Азербайджана и других республик, краев и областей Закавказья. Баку, 1926-1959
5. Синицина Е.А. Денежное обращение Азербайджана (Гянджинского, Карабахского, Шемахинского, Шекинского, Бакинського, Дербендского, Кубинского ханств) во второй половине XVIII – первой четверти XIX вв. Автореф.канд.дисс. Баку,1992